

Kovács István

A személyes küzdelem győztese

Oláh János: *Az idő csapdája*

(*Esszék, tárcák, vezércikkek*)

Budapest, Magyar Napló,

2020, 334 oldal

„Az értelmiség [...] a nemzet idegrendszere. És ezen az idegrendszeren az ötvenhatot megtorló kontár sebészek már-már halálos sebet ejtettek. A nemzet kómába esett, amelyből azóta sem tud igazán felébredni.”

Összetörten is megőrizhessük, 2009

■ Oláh János első, nagyobb visszhangot kiváltó esszéje – a kötetben egyébként nem szereplő *Parasztbarokk* – az *Új Írás* 1968. júliusi számában jelent. Elolvasva költői tömörségű elmélkedését, eszmélkedését, meggyőződhetünk róla, hogy a rövid írás ugyanolyan remekmű a maga műfajában, mint az általa megelevenített tiszaháti templom. Elég, ha az ólomüveget átütő napfény megvilágítja néhány, ott, helyben – „a fazsindelyes csúcstető alatt” – papírra vetett néhány mondatát: „És ismét itt a csönd. S kibontakoznak a tér új dimenziói. A napsütetlen oldalsó méhsejtüveg-ólomablakon beszivárgó fény új távlatot ad a direkt-napsütés erőszakos ujja által rajzott formáknak. A templom puritán színháztermének visszhangos tágassága lassan megtelik ismeretlen szavak archaikus ízével, a reformátorok prédikációiból kiszakadt szóképek vadmurokollata csap föl a tárgyakból – fából és agyagból. Mintha azért őrződtek volna évszázadokon át e kényes anyagok tűztől és rothadástól, hogy kiszakítsák az időből, mintegy a népi életerő és a népi életöröm szimbólumaként, ezt az illatot. Most látni csak, mit rejt ez az apró, fehér épület a fazsindelyes csúcstető alatt. Mintha eleven vér lüktetne. E mostoha táj s e mostoha történelem ide rejtette emberi kincseit. Ide mentette igazi nagyvonalúságát, a szegénységből a szegénységbe.” A költőnek a templom hangulatában egymáshoz illesztett nyelvi kazettákba foglalt üzenete ugyanolyan erővel hat ránk, mint a közel ötven évvel később, 2015 augusztusában a Tokaji Íróklubban elhangzott *Gondolatok a mítoszról* című előadása.

Máig sem értem, hogy az *Új Írás* szerkesztője miért csak többenetes pengéváltás után adta le közlésre a *Parasztbarokk*ot. Talán azért, mert a Párt pont akkor vonta meg bizalmát a főszerkesztőtől, Baranyi Gyulától, s a júliusi számért már a hatalom feltétlen támogatását élvező Jovánovics Miklós volt a felelős, aki óvakodott a „narodnyik” szellemű írástól.

Oláh János másfél évvel később is hasonló jellegű retorzióknak volt kitéve. Mielőtt az *Elérhetetlen föld* című antológia kiadására az engedélyezés végleges pecsétjét ráütötték volna, a költő versciklusából ki kellett venni *A Szarka városa* című „hosszúverset”. Mintha ezzel is jelezni kívánták volna, hogy „sugaras karrierre” ne számíton. Apránként rá kellett jönnie, hogy valóban nem számíthat.

A legkülönfélébb jellegű akadályoztatások ellenére, amelyekkel persze nem csupán neki kellett megküzdenie, Oláh János rendkívül gazdag életművet hagyott ránk. És ennek tartalmát nemcsak a versek, elbeszélések, regények, színművek, esszék, műfordítások alkotják, hanem irodalomszervező, irodalmi életet formáló, folyóirat-szerkesztői, könyvkiadói tevékenysége is. Részben mindezek dokumentumgyűjteményének tekinthetők a Stamler Ábel gondozásában megjelent s az alcímben jelzett *Esszék, tárcák, vezércikkek*.

A kötet tematikai rendben öt részre – *Mesterek, pályatársak, tanítványok; Társművészetek – művésztársak; A Magyar Napló ürügyén; Őrző a strázsán; Életmű és nemzeti önismeret* – tagolódik. Az első két rész tartalmaz hagyományos értelemben vett esszéket, amelyekben jól érzékelhető, hogy költőként és a Képző- és Iparművészeti Gimnázium diákjaként Oláh János mennyire magabiztosan mozog s otthonosan érzi magát az irodalom és képzőművészet körén belül. A mesterekről, pályatársakról, tanítványokról szólva nemcsak szellemi teljesítményüket teszi mérlegre, hanem találóan világítja meg emberi jellemvonásaikat és művészetük egy-egy lényeges jegyét is.

A *Kuss az igaz harsog a talmi* című írásból megtudhatjuk, mekkora meglepetést keltett Weöres Sándor, amikor a Kassák Múzeumban tartott felolvasóest végén nekiszegezett kérdésre – Kik a példaképei? – azt válaszolta, hogy Jézus, Buddha és Lao-ce. „Az igazat mondta. Az igazság kimondása sokszor kelt visszatetszést, megbotránkozást, vagy süti a különbség bélyegét a megszólalóra, ezért igyekszünk, különösen nyilvánosság előtt a jólneveltség korlátait betartva nyilatkozni. Weöres azonban nem törődött semmi mással, csak azzal a belső hanggal, amely őt sajátos igazságainak kimondására biztatta” – fűzi hozzá Oláh János, akit „a magyar irodalom legcsaládközpontúbb remekműve”, a *Kutyafülűek* szerzője, az 1956 után bebörtönzött Varga Domokos indított el a költői pályán. Példaképe sorsát és munkásságát ismertette kiemeli, hogy mekkora szerepe volt (és lehetne ma is) a kamaszelmék pallérozásában Varga Domokos ismeretterjesztő műveinek: „Ismeretterjesztő életműve ezer oldalakat ölel föl. Sose bűvárokodtam át a beljük rejtett tudást mérlegelve ezeket

a könyveket, az elavuló és örökérvényűség kegyébe csöppent ismeretek között sosem válogattam, azonban bármikor beléjük olvastam, mindig elképesztett költői telítettségük. Varga Domokos nem teherként élte meg az ismeretterjesztő íróvá minősítését, minden energiájával, költői hevületével ennek a feladatnak legtökéletesebb teljesítésére törekedett.”

A Marcel Proust közismert regényfolyamának fordítójaként ismert Gyertyai Albertet Oláh János költőként méltatja 1974-ben, *Ősz és tél között* címmel megjelent verseskötete kapcsán: „Mint fordító egyszer már kiforgatta a magyar nyelv vándorköppönyegét, és belebújtatta Marcel Proustot – lélegzetelállító eredménnyel. [...] A költő ott lakott az irodalmárban, és segítette munkáját, ihletője volt; az irodalmár ugyanígy van jelen a versekben, s e tapintatos jelenlét a biztonság s a nyugalom érzésével tölti el az olvasót.”

A magyar kortársait angolra fordító, amerikai költővé lett, majd drámai módon magyarnak megtérő Kolumbán Miklóst három írásában is megidézi Oláh János. A Magyarországot elhagyni kényszerült 56-os „írástudók” hazai megismertetésének kötelességtudatánál több, mert a barátság érzésével hitelesített sorokkal igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy szellemi pártfogoltja valóban jelentős költő: „A költő akkor születik, amikor az ember meghalt, tartja az a romantikus vélemény, amely szerint a költészetet csakis az utókor igazolhatja. Ma már e tételt csaknem mindenki vitatja, de Kolumbán Miklós magyar költő esetében talán mégis megfellebbezhetetlenül igaz ez a tétel, hiszen Kolumbán alig érthette meg magyar nyelvű első verseskötetének (*Honnan tudod, hogy éltél*, Széphalom Könyvműhely, 2003) megjelenését, fogadtatását meg már csak odaátról kísérheti figyelemmel. Magyar verseit agydaganat okozta látomásának megjelenésétől keltezhetjük. Ahogy írta, ekkor fényfüggöny jelent meg előtte, mint egy vándor, gyönyörű, éles tárgyak vették körül, veszélyes légi utazók (*Fényfüggöny*). Tehát búcsúzásnak szánta ezt a könyvet, a legfontosabb, titkos üzenetet bízva a versekre, ami a legvégső kifosztottságban is, amikor »az évtizedek minden emberit / lerombolnak bennünk«, megmarad.”

Esszékötete első részében a szerző a *Piros a vér a pesti utcán* költője, Tamási Lajos előtt tiszteleg, megrajzolja a Londonban élt Siklós István arcképét, köszönti Csoóri Sándort, művészeti akadémiai székfoglaló beszéde kapcsán laudálja Kodolányi Gyulát, ismerteti Mezey Katalin önarckép-verseit, elbúcsúztatja Utassy Józsefet és Ferenczi Lászlót, levélben méltatja a hatvanéves Péntek Imre költészetét, kiemelve, hogy „te kimondtad, amit mindenki tudott, de amit kimondani nem lett volna szabad, mi több nem illendő, különösen nem ilyen pökhendi nemtörődömséggel. Amitől mindenki félt, aminek előérzetétől megbabonázva mindenki megadóan hajtotta igába a nyakát, s éppen ezért hallgatott róla, te nevéen nevezted a naponta lecsapó vércsekegyetlen bosszúvágyat: »Mielőtt még észrevennék, / hatalmasan belép a gazda, / elviszi valaki testét / vérben ázva,

megkopasztva«. Hát ennek a vérben áztató, megkopasztó kegyetlen hazaárulásnak az árnyékában éltünk.”

Oláh János pártfogásába vette az irodalom startvonalán álló fiatalokat is, mint ezt a közlési lehetőség biztosításán és az anyagi gondokat enyhítő feladatmegbízásokon túl a *Csender Levente világa* és az *Önértelmezési kísérletek – Szentmártoni János versvilága* című írásai is dokumentálják.

A Kisképzőbe járt Oláh János egy ideig a képzőművészet és az irodalom keresztútján bizonytalankodott, hogy merre induljon el. Egy osztálytársa tanúsága szerint a műteremben egyik kezében festőecsetet, másik kezében verseskötetet tartott. Végül a költészet mellett döntött. Szellemi otthonosságérzete azonban a képzőművészet terén is megmaradt. Ennek légkörében születtek azok az írások, amelyeket „a társművészetbeli művészársaknak” – Cservenka Ferenc fotográfusnak, a szobrász Kő Pálnak, Schéner Mihály és Kókay Krisztina rajzainak, Simon István porcelánképeinek és a festőknek: Halmy Miklósnak, Szukákék Lajosnak, Berki Violának, Varga Amár Lászlónak – szentel. Az íróasztalnyi műtermében, papírra, betűkkel felvitt portrévázlatok lehetővé teszik, hogy a költő kiemelje az egyes életművek jellemző kontúrjait. A Kókay Krisztináról szóló *Rajz és textil* című portréjában olvashatjuk: „Ezek a rajzok nemcsak megjelenésükben hasonlítanak az elektrokardiogramokhoz, lényegükben is. Mindent a lehető legegyszerűbb közlés, a vonal rezdülése mond el. Ez a leheletfinom, lírai rajzművészet idegenkedik minden programtól, minden áttételtől, nem ábrázol, nincsenek ideológiai, művészetelméleti vonzódásai, semmi más nem akar lenni, csakis önmaga. A rajz különben is a képzőművészet legszemélyesebb tartománya, olyasféle műfaj, mint az irodalomban a napló. Ez a rajzokból összeálló vizuális napló sokszoros fénytörésben, de számító stilizálás nélkül vetíti vissza fényét az alkotóra.”

A könyv harmadik és negyedik része Oláh János irodalomszervező munkájába avatja be az olvasót. Az ötödik rész több írása is erről a közösséget szolgáló személyes küzdelemről szól, de olvasható vallomás a posztmodern próza és az újrealizmus között hidat képező, *Közel* című regény keletkezéséről és utóéletéről, a családi vállalkozásnak tekinthető szépirodalmi periodika, a *Remetei kéziratok* megszületéséről és négyévi létéről, valamint az *Elérhetetlen föld* megjelentetésének nem éppen szívderítő történetéről. E három rész írásai nem egy esetben áttetszenek egymáson. Ennek révén többször is betekintést enged az Írószövetség folyóirata, a *Magyar Napló* megmentésének krónikájába.

Hogy mibe vág bele, azt maga Oláh János sem tudta, amikor 1994 nyarán a megszűnés előtt álló *Magyar Napló* főszerkesztői posztjára kiírt pályázat győztese lett. A lap birtokba vételének ötödik évfordulóján *A kettős születésnap csapdájában* így ír erről: „Ha nincs az a hisztérikus ellenkezés, fenyegetőzés, amellyel bizonyos irodalmi körök jelentkezésemet megakadályozni próbálták, aligha vállalom a lap újraindításával járó kilátástalannak

ígérkező küzdelmet. A minden indok nélkül ellenem lázadó rágalmozók hittették el velem, talán mégis fontos az, amit tenni tudnék, és meg is tudnám tenni a *Magyar Napló* élén. És azt is, hogy a lapot képes leszek életben tartani nemcsak az ígérkező három hónapig, hanem tovább is. Azért öt évre a legmerészebb álmaimban sem gondoltam.”

Oláh Jánosnak az ezt követő, haláláig eltelt tizenhét évében – az előremenekülés jegyében – megalakult a Magyar Napló Kiadó, amelynek állandó, éveket összefűző könyvsorozata lett az *Év versei* és az *Év novellái* című antológia és egy ideig az *Év esszéi* és az *Év műfordításai* című kötet is. 2011-től elindult az *Év verseire* épülő, *Versmaraton* elnevezésű rendezvény és az Ünnepi Könyvhét Magyar Napló-kiadványait bemutató sétahajója. Kiapadhatatlan kezdeményezőkétségének bizonyítéka az ismeretterjesztő folyóiratként negyedévenként megjelenő *Irodalmi Magazin*.

A *Magyar Napló* életben maradásáért folytatott küzdelem egyben az éveken át egyoldalú támogatási rendszer átalakításáért folytatott harcot is jelentette. Ennek számadatolt részleteibe *Az irodalmi folyóiratok kiszolgáltatottsága* című „beszámolóján” keresztül avat be a szerző. Külön, mondhatni, már-már reménytelen harcot folytat a modern népiség vagy újrealizmus jegyében született művek és szerzőik megismeréséért és elismertetéséért. Fájdalma, hogy erről még vitát sem lehet kezdeményezni, mert a potenciális beszélgetőtársak „a modern népiség vagy az újrealizmus körébe sorolható művek közül még a címét sem ismerik egynek sem, és ha egy-egy író nevét hallották is, olvasni tőlük sem olvastak semmit. Vagy csak – a legismertebbek esetében, mint Jókai Anna, Szilágyi István, Ferdinándy György, nem tudok másra gondolni – úgy tesznek, mintha nem olvastak volna. Egyáltalán nem oktató szándékkal teszem, de mindazoknak, akik látatlanul elfogadják ezt a véleményt, szeretném felhívni a figyelmüket – csak mutatóban – néhány könyvre. Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya*, Kontra Ferenc *Drávaszögi kereszték*, Majoros Sándor *Az eperfa nyolcadik gyökere*, Bertha Zsolt *Kalef* című regényét vagy Ferenczes István riportnovelláit nem ártana kézbe venni, belenézni esetleg Marosi Gyula, Csenger Levente, Molnár Vilmos újabb novelláskötetei közül egyikbe-másikba, vagy fellapozni Mezey Katalin legújabb prózakötetét, az *Ismernek tégedet* még az ítélethirdetés előtt.”

Az *Őrzők a strázsán* című rövid esszéjében Oláh János is felteszi a szokványosnak tetsző kérdést: mi a költészet? Válasza: „Minden nyelvét őrző nemzet – semlegesebbre fordítva a szót: nyelvi közösség – naponta újjászüli a nyelvet, de úgy, hogy közben megőrzi a születés pillanatában beléköltözött lelket, amely – talán nem vetem el túlságosan a súlykot, ha azt mondom – maga a költészet. Ha a költészet meghal, kiszáll a lélek, maga a nyelv is hamarosan »veszendőbe« megy.”

Halála után öt évvel Oláh János mintha ezzel a kötettel mondaná ugyanazt, amit Nagy László alig négy és fél évtizede: „Ennyit tettem értetek...”

Farkas Attila

Az önző ész kritikája

Mike Károly: *Szelíd kapitalizmus. A szabad együttműködés rendje*
Budapest, Gondolat Kiadó,
2020, 284 oldal

■ Nem igaz, hogy a kapitalizmus szükségszerűen a gátlástalan önzésből fakadó verseny, a Hobbes-féle mindenki harca mindenki ellen univerzuma, ahol az önmagukból kivetkőzött figurák hazudnak, amikor csak kinyitják a szájukat, szöszegők, csálnak, lopnak, ha kell, sőt gyilkolnak, ha kicsinek ítélik a lebukás veszélyét. Nem szükségszerűen ez a kapitalizmus, de ezen túlmenően a tapasztalat is azt mutatja, hogy tud más lenni, sőt amikor eredményesen működik, egészen másmilyen. A kapitalizmus igazából a szabad együttműködés morális és gazdasági rendszere, állítja Mike Károly *Szelíd kapitalizmus* című könyvében. Az olvasó emlékezetében felöltik a vadkapitalizmus számos tombolása Nyugaton és Keleten, évszázadokkal és néhány évvel ezelőtt. A XIX. századi Lengyelországban, amiről döbbenetes, magával ragadó képet fest *Az ígéret földje* (1975), Andrzej Wajda filmje Władysław Reymont regénye alapján, vagy Magyarországon a rendszerváltás utáni évtizedben, amikor nem volt tanácsos prémiumkategóriás autó mellé parkolni, mert matematikailag kifejezhető valószínűséggel bírt, hogy fel fog robbanni, szemléltetve a szabadpiaci verseny pillanatnyi állását. Bízunk benne, hogy az ilyen esetek – és a hétköznapi, de tömeges nyomorúságok – torzulások, mi több, elfajzások voltak, a rendszer nem ilyen.

Mi a kapitalizmus? Az elterjedt azonosítás szerint piacgazdaság, ellentétben a tervutasítással. A másik, nem kevésbé népszerű azonosítás értelmében magántulajdon, amivel a társadalmi tulajdon ködös fogalma áll szemben, ám a kép tisztul, ha azt mondjuk: állami tulajdon. A két azonosítás összekapcsolható, így a kapitalizmus olyan rendszer, amelynek alapja a szabad, jogilag biztosított magántulajdon, ami a szabadpiacon cserél gazdát. A történelemben már többször megjelent a kapitalizmus, de még többször uralkodtak a vele ellentétes tendenciák. Kifejlett formában a modernitásban találunk kapitalizmust, fő riválisa pedig a szocializmus. Mike Károly a kapitalizmus ilyen szemantikai azonosításait és ellentéteit használja, mivel azok